

Misafir Editörden

FİNANSAL KRİZİN ARDINDAN DEVLET, SERMAYE VE SINIFLAR

Neoliberal Otoriter Devletin Krizi? Eleştirel Kuram, Toplumsal Yeniden Üretim ve Siyasal Meşruiyet

ABD’de Hispanik kökenli yoksulların yaşadığı bir mahallede geziyor kamera. Terk edilmiş izlenimi veren geniş bir caddede dört küçük çocuğuyla birlikte otobüse binen 30’lu yaşlarının başında genç bir kadına odaklanıyor. Bir süredir işsiz olan ve geçinmek için belediye tarafından dağıtılan gıda kuponlarına güvenmek dışında bir şansı olmayan kadın uzaktaki bir markete gidiyor. Bu mahalleyi de içine alan geniş bölgede sağlıklı gıdaya erişim ise neredeyse imkansız. Mahalle sakinleri, “gıda çölü” olarak adlandırdıkları bu sorunla baş edebilmek için yeni bir proje başlatmışlar: küçük bakkallara uygun fiyata taze sebze ve meyve satan manav köşeleri kurmak. Ayrıca çeşitli yardım kuruluşları obezite ile de mücadele eden bölge yoksullarının - marketler tarafından hibe edilen son kullanma tarihleri yaklaşmış – görece sağlıklı ürünlere erişimini sağlayarak bölgedeki sefaleti hafifletmeye çalışıyor (CNN Business, 2015).

GİRİŞ

Finansal krizin ardından, kendi kendinin çaresine bakmaya çalışmak gelişmiş kapitalist ülkelerde yoksullukla mücadelede giderek kurumsallaşmış bir yöntem oldu. Ancak açık ki bu yöntem yoksulluğu ve yoksunluğu gidermek yerine daha da derinleştiriyor. Araştırmacılar, ABD’de yüksek faizli kredilerin (*subprime mortgages*) özellikle düşük gelirli Afro-Amerikan kadınlara verilme oranının, aynı gelir grubundan beyaz erkeklere verilme oranından yaklaşık %256.1 daha fazla olduğunu gösteriyor (Roberts, 2013). Diğer bir ifadeyle tüm renk, cinsiyet ve köken ayrımlarının ötesinde işlediği iddia olunan serbest piyasa, yoksullaştırırken dahi ayrımcılık yapıyor. Değerleme sistemini giderek derinleşen toplumsal ayrımlara oturtuyor. Bu kredileri ödemek konusunda zorlanan düşük gelirliyse –yine renk, köken ve cinsiyet farkları araçsallaştırılarak– ya suçlulaştırılıyor ve cezalandırılıyor (LeBaron ve Roberts, 2010) ya da kendi

çaresine bakma yöntemleri konusunda örneğin finansal okuryazarlık başlığında devlet tarafından eğitime alınıyorlar (Montgomerie ve Tepe-Belfrage, 2016).

Yoksulları kendi kendilerinin çaresine bakacak şekilde eğitmek, finansal krizin yarattığı sarsıntı karşısında neoliberal politikaların devamı konusunda frene basmayı hiç planlamayan uluslararası örgütlerin de en son politika araçlarından birisi haline gelmiş durumda. Örneğin Dünya Bankası'nın 2015 tarihli "Zihin, Toplum ve Davranış" isimli Küresel Kalkınma Raporu¹, "yoksulluk tuzağı"nı kişilerin karar verme yetisinde yaşanan sıkıntılar ve bunlara bağlı gelişen davranış problemleri üzerinden açıklıyor. Bu bakışa göre, insanların yoksullukla ve gündelik hayatla mücadeleleri sağlıklı karar vermelerini engelleyebilen bir süreç olabildiğinden, yapılması gereken söz konusu kişilerin verdikleri kararların verimliliğini artıracak – yapay zekâ ve akıllı tasarıma dayalı – bir destek sistemi kurmak. Devletlerin de bu bahiste müdahaleci olmaları gerektiğini söyleyen rapor, 19. Yüzyılın etkili liberal düşünürlerinden John Stuart Mill'e atıfta bulunarak devletin insanların yanlış karar almasını engelleme görevi olduğunun ve bunun seçim özgürlüğüne bir müdahale olmadığına altını çiziyor (Dünya Bankası, 2015: 202). Mark Duffield'in (2019) konu hakkındaki analizinden de esinlenerek, kapitalist piyasa düzeninin kendini yaşadığı toplumsal krizden kurtarmak için yeni yönetimsel kurgular peşinde olduğunu iddia edebiliriz. Krize çare olup olmayacağından bağımsız olarak, gelişen dijital teknolojilerin ve büyük verinin kişilerin yeniden üretimini sağlamak konusunda eşsiz bir araç olacağı fikri yeni nesil otokratların da aklını çeliyor olsa gerek. Herkese 5-G bir akıllı telefon kampanyasının ekosunu duymamak işten değil!

Liberal dünya düzeni dijitalleşmeyi de önüne katarak sergilediği tüm bu yaratıcılığına karşın, şimdilik neoliberal devletin krizinin önüne geçebilecek gibi görünmüyor. Toplumsal yeniden üretimin krizi, neoliberal devletin sınıf karakterini daha çıplak kılarken, krize karşı geliştirilen ya da gelişen önlem ve yanıtların da sınırlarına işaret ediyor. Bununla birlikte, bugün "krizin de krizi" yaşanıyor çünkü Nancy Fraser'ın (2015) da iddia ettiği üzere, ilerici toplumsal hareketlerin üzerine yaslanıp sistemi zorlayıcı talepler dile getirebileceği siyasal bir alt-yapı neredeyse kalmamış durumda. Elinizdeki özel sayı, böyle bir

¹ Rapor, mevcut kriz koşullarının üstesinden gelinmesi için bir yeniden dağıtım politikasının güdülmesi gerekliliğini açıkça reddetmektedir. Raporla toplumsal bir sorun değil adeta doğal bir felaket gibi çerçevelenen yoksulluk ve yoksunluğun yıkıcı sonuçlarının hafifletilmesi için en etkin yolun kişisel dayanıklılığı artırmak olduğu ifade edilmektedir. Kişisel dayanıklılığın artırılmasından kastedilen, yoksulluğun yarattığı stres altındaki kişilerin doğru karar almalarının teşvik edilmesi, kendilerine açılan olanaklar konusunda farkındalıklarının artırılması, başlarına gelen şanssızlıklar konusunda bireysel destek almalarının sağlanmasıdır. Böylece insan gelişiminin önündeki asli engel olan stres/korku ortadan kaldırılmış olacak ve en önemlisi kişiye özel çözümlerle süreç çok daha verimli hale getirilecektir.

bağlamda şekillendi ve katkı sunanlardan özellikle finansal krizin ardından dünya genelinde daha da berraklaşan toplumsal eşitsizliklerin ışığında kapitalist devletin dönüşümünü tartışmaları istendi.

İlerleyen satırlarda, toplumsal yeniden üretim krizinin devlet açısından ne türden bir kriz yaratıyor olabileceği ve mevcut durumun hangi anlamda bir meşruiyet krizi olarak görülebileceği konularını feminist uluslararası ekonomi politik bir arka-plandan kısaca tartışmaya açacak olan bu sayı sunuş makalesi, bunu yaparken sayıya katkı sunan değerli yazarlarla da bir diyaloga girmeye çalışacak.

Aynı zamanda bu özel sayının devlet yazınındaki mevcut eleştirel kuramın geliştirilmesine küçük de olsa bir katkı olmasını diliyorum. Zira son yıllarda özellikle devlet çalışmalarında ortaya çıkan, siyasi iktidarı tüm iç ve dış çelişkilerden arınık otoritesini tam da arzu ettiği şekilde ve kendi keyfiyetinde kullandığı siyasal teknolojiler sayesinde bire bir hayata geçirebilen bir egemen olarak görme eğiliminin kendi sınırlarına geldiğini düşünüyorum. Bu türden bir yönetsel ve kuramsal yaklaşımın, eleştirel kuramın önemli bir mirası olan çelişki analizini tamamen bir kenara bırakarak, siyasi iktidarı ve devlet aklını en küçük ayrıntısına kadar resmetmeyi en birincil eleştirel katkı olarak kabul etmesinin sorgulanması gereken bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla makale, güncel anlamda devletin geçirdiği dönüşümü tartışmaya geçmeden önce, sosyal bilimlerdeki mevcut eleştirelilik anlayışı konusunda da kısa bir tartışma açmayı hedeflemektedir.

1. DEVLET ÇALIŞMALARINDA ELEŞTİREL DÜŞÜNCE-ELEŞTİREL KURAM AYRIMININ ÖNEMİ

Eleştirel sosyal bilimler felsefesinin ayırıcı özelliklerini tanımlamak konusunda Craig Calhoun'un (1995) çalışmasının esinlendirdiği şu yönetsel tasnifin yazının bu alandaki derdini aydınlattığını düşünüyorum: eleştirel düşünce- eleştirel kuram ayrımı.

Bu ayrıma göre, eleştirel düşünce daha ziyade aşkın bir yerden yapılan bir eleştiridir ve asli amacı yapının sahip olduğu şekillendirici ve belirleyici güçleri sergilemektir. Böyle olduğu oranda, pesimist bir yan taşımaktadır. Yapının altında ya da içinde filizlenen her türlü farklılığın yapı tarafından soğurulmasına işaret eden eleştirel düşünce, öznenin nasıl, hangi tür süreçler ve düşünce biçimleri dolayısıyla yapıya bu türden bir izni verdiği sorusunu yanıtlamamaktadır. Eleştirel kuram ise, öznenin yapı için doğurduğu sıkıntıları tanır, bu sıkıntıların yapıyı her zaman varoluşsal bir krize sokmadığını bilir ancak yine de modern toplumun çatışmalarını sergilemeyi eleştireliliğin asli ödevi

olarak kabul eder. Böylesi bir yaklaşım, öznenin öznellik süreçlerini yani yönelimlerini, sergilediği iradeyi ve düşünce kalıplarını da sorunsallaştırmayı gerektirir. Dolayısıyla eleştirel kuram, içkin bir eleştiriyi hedefler. Mevcut olanakları ve kısıtları sergilemeyi ve bunu yaparken kendi faillliğini ve tarihselliğini de aynı şekilde sorunsallaştırmayı önemser. Bu durumda da, kuramcının kendi entelektüel faaliyetini koşullayan tarihsel ve kültürel süreçler bilince çıkarılmalıdır (Calhoun, 1995: 34). Kuramcının anlayış ve algısını besleyen kavramsal çerçevenin süregelen olarak gözden geçirilmesi gereklidir. Eleştirel kuram, aynı zamanda diğer toplumsal açıklama çalışmalarıyla da yüzleşmeli ve onların güçlü ve zayıf yanlarını göstermek kadar taşıdıkları kör noktalara da işaret etmelidir. Söz konusu açıklamaların sahip olduğu içgörülerini daha sağlam temeller üzerine oturtma becerisini gösterebilmelidir (Calhoun, 1995).

Calhoun'un eleştirel kurama atfettiği bir diğer önemli özellik, sistemik krize bakışla ilintilidir. Eleştirel kuram yaygın iki bakış açısından farklı olarak krizin görülebileceği, anlaşılabilirliği ve hatta krizin yönelimleri hakkında öngörülerde bulunulabileceğini varsayar. Kriz bağlamındaki yaygın diğer iki bakış açısının sırasıyla, bilinemezlik ve gizli el düşünceleri olduğu söylenebilir. İlkine göre, gerçeklik o denli parçalı ve kaotik bir yapıdır ki burada nedensellikler değil eş ölçülemez süreçler tespit edilebilir (Calhoun, 1995: 112). Bunun karşısında eleştirel kuram, krizi anlamak için çelişkilere, çatışmalara, yani bir türlü tutmayan dikişlere işaret etmektedir. Söz konusu çelişkiler, farklı toplumsal güçler için farklı gerilimler yaratmakta ve bu gerilimler de özgün bilinçlilik hallerinin doğmasına neden olmaktadır. Calhoun'a göre (1995: 173) kapitalist ve patriyarkal bir toplumsal düzende emek sömürsüne ve bedensel baskıya maruz kalan bir kadının bakış açısının yarattığı ayrıcalıklı yan da buradadır: deneyimin temellendiği çelişkide. Eleştirel kuram deneyimi resimlemek için değil aslen bu gerilime işaret etmek için vardır.

Örneğin, eleştirel sosyal bilimlerin yazınının son yıllarda en çok rağbet gören kesişimsellik² kavramının taşıdığı tüm eleştirel potansiyele karşın, kendi üzerine

² Yaygın kullanımıyla Türkçe'ye kesişimsellik olarak çevrilen "intersectionality", köken olarak ABD'deki siyah feministlerin kendi ezilmişliklerini tarif etmek ve bunun üçlü doğasına – yoksul, siyah ve kadın olmaktan kaynaklanan – işaret etmek için kullandıkları bir kavramdır. Kavram, ilk kullanımından bu yana epey anlam farklılaşmasına uğramıştır. Günümüzde sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken ve yaş gibi toplumsal ilişkilerin belirlediği kategorilerin kesişiminde yaşanan ayrımcılık, baskı ve eşitsizlikleri anlatmak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, kavramın her tartışmaya esnetilerek uyarlanması kavramın içinin boşalmasına da neden olmuştur. Bir siyasi mücadeleden ve isyan deneyiminden doğan kavram bugünün sosyal bilimsel çalışmalarında, toplumsal özneleri ve bu öznelerin failliklerini, onların sistemle olan ilişkilerini kurbanlaştırarak anlama riskini taşımaktadır. Konu hakkında detaylı bir tartışma için bkz. Aguilar, 2015.

kapanması, sürekli üst-üste eklenen tahakküm süreçlerine vurgu yapması, çelişkileri görmeye yarayan kuramsal lensleri reddettiği oranda işten bile değildir (Ferguson, 2016). Bir örnek vermek gerekirse, kesişimsellik çalışmalarının en temel ilkesinden yola çıkan bir araştırmada kadınların mevcut sosyo-ekonomik düzende maruz kaldıkları baskı ve sömürüler, toplumsal cinsiyet düzeni, sınıfsallık ve etnikleştirme/“ırk”sallaştırma süreçleri bağlamında resimlenirken, bu süreçlerin birbiriyle çeliştiği, çatıştığı ve tam da bu nedenle tahakkümde kırılmalar ve krizler yarattığı durumlar sıklıkla gözden kaçabilmektedir. Ya da tersinden bu toplumsal şekillenme süreçleri birer statik kimliğe indirgenmekte ve süreçleri birbirine bağlayan temel sistemik mantık görmezden gelinmektedir (Ferguson, 2016). Kriz dönemlerine bakacak olursak bu ayrımlar emeğin yeniden ve farklılaşarak değerlendirilmesini sağlamakta ve sermayenin tüm teknolojik ilerlemelere rağmen boşa çıkaramadığı ve çıkaramayacağı emek gücü içerisinde kendi lehine önemli ayrımlar yarattığı oranda yeniden üretilmektedir (Aruzza, 2016). Bahsi geçen ayrımlar basit anlamıyla sermaye için işlevsel olduklarından değil, kapitalist toplumsal formasyon içerisinde ancak bu formasyonun dolayımı ile yeniden üretildiklerinden, varlıkları sermaye mantığının dışında düşünülemez (Ferguson, 2016). Bu nedenle kapitalizmin ve onun neoliberal evresinin mevcut krizini de bir yeniden değerlendirme ve değer yaratımı mücadelesi süreci olarak düşünmek devlet analizinde önemli bir yola çıkış noktası olabilir.

Buradan bakıldığında, günümüz krizi kimin emeğinin değersizleştirileceği ve kimin emeğinin görünmez kılınacağı sorusuyla sermayenin bu yönelimlerine karşı gelişen direnç ve direniş biçimlerinin iç içe geçtiği bir süreçtir. Eğer Davos'ta her yıl toplanan Dünya Ekonomik Forumu, 2008 finansal çöküşünün ardından aşırı risk almaya eğilimli Wall Street tipi “toksik erkeklik” karşısında daha temkinli, kontrollü ve çekip çevirici bulduğu “kadınlık”ı ve dolayısıyla kadın yöneticileri yeni bir krize karşı asli bir kalkan olarak tanımlıyorsa, bu özcü cinsiyetçiliğin yeni bir kültürel biçimi olduğu kadar (Prügl, 2012), hangi tür kadın emeğinin değerlendirilerek hangisinin değersizleştirileceğine dair bir müdahale olarak da görülmelidir.

Daha da önemlisi bugün dünyanın birçok yerinde farklı gündemler ve taleplerle sokaklara dökülen kadınların mücadelesi de – örneğin #metoo hareketi ve ABD’de Trump’ın seçilmesinin ardından düzenlenen Kadın Yürüyüşü ya da Avrupa’da yükselen yeni sağ popülizme karşı İspanya ve İtalya başta olmak üzere düzenlenen feminist yürüyüşler, Arap ayaklanmalarının ardından başta Tunus ve Lübnan olmak üzere söndürülemeyen kadın mücadelesi ve yine Türkiye’de kadın kırımına karşı düzenlenen etkili eylem ve faaliyetler - tam da

bu nedenle yeniden değerenme zemininde süren çatışmalara ve neoliberal-otoriter devletin temel bir siyasal açmazına işaret etmektedir.

2. TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM KRİZİ

Devlete bakarken merceğın nereye odaklandığı devlet konusundaki bilgi üretimini doğrudan belirlemektedir. Uzun yıllardır işlevselci bir bakış açısından uzaklaşma konusunda katı bir yöntemsel doğru ile hareket eden eleştirel devlet kuramı da, odağını mümkün mertebe üst-yapı alanına kaydırmış, devletin kapitalist toplumsal formasyonu yeniden üretmede üstlendiği rolden ziyade devletin bu formasyondan nasıl görelı bir özerkliğe sahip olduğu sorusuna kilitlenmiştir. Bu özel sayıda yer alan, “İktisadı Depolitize Etmek: 2008 Krizi Sonrasında Türkiye Üzerine bir Değerlendirme” adlı makalesinde Türkiye’de emekçi kitleler aleyhine giderek daha da bütünleşik bir hal alan sermaye-devlet ilişkilerine odaklanan *Çağrı Çarıkçı* da, ana argümanına “işlevselciliğe düşmek pahasına” şerhini düşerek eleştirel devlet kuramı alanındaki bu yöntemsel basınca işaret etmektedir.

Devletin sermayenin isterleri doğrultusuna iş gören bir teşekkül olarak görülmesinin – ki buna ekonomik indirgemecilik adı verilmektedir – yöntemsel ve kuramsal yanlışları eleştirel devlet kuramlarının ana uğraşı olagelmektedir. Bununla birlikte bu türden bir arayış ve kaygının tarihsel bir bağlamı olduğu unutulmamalıdır. İşlevselciliğe düşmemenin yöntemsel olarak önemli olduğu ve kuramı belirlediği evre dünya genelinde burjuva modern devlet biçiminin yükseldiği ve konsolide olduğu ikinci Dünya Savaşı sonrası evredir. Bu evrede, devlet emek mücadelesi ve diğer toplumsal mücadelelerin etkisiyle şekillenmiş ve kapitalist devlet ancak bu mücadeleler dolayısıyla demokratikleşmiştir. Dolayısıyla devletin kapitalist formasyonunun yeniden üretilmesinde dolayimsız kimi işlevleri olduğu ve bunların illa demokratik bir çerçevede gerçekleşmeyebileceği gerçeği gözlerden kaçırılmamalıdır. Nitekim neoliberal dönemde devletin sermaye tahakkümüne daha fazla girişı, eleştirel devlet kuramını daha da açmaza sokmuş, bu açmazdan çıkmak için post-yapısalcı yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Kapitalist bir devlet kuramı ile uğraşmak yerine kapitalist toplumda eyleyen bir devlet kurgusu öne çıkmış ve monolitik bir devlet yapısı varsayımının yanlışlığı vurgulanmıştır. Buna göre devlet aslında bir dizi birbirinden farklı aygıtın toplamıdır ve bu aygıtlar, toplumsal ve siyasal öznelerle farklı farklı ilişkiler kurar, farklı farklı siyasal gündem ve talepleri seçerek, “stratejik bir seçicilik”le işe koyarlar (örn. Bkz. Jessop, 2007).

Bu sayıda, Marksist devlet teorisi alanında ürünler veren *John Kannakulam*’la yapılan söyleşi tam da bu türden bir sorgulama yapmak için

önemli veriler sunmaktadır. Kannakulam'a göre maddi güçlerin bir yoğunlaşması olan devlet, farklı toplumsal talepleri seçerek işleme koyar. Ama bu seçiciliğin kaynağı nedir? Ya da diğer bir ifadeyle devlet aygıtlarının seçiciliğini belirleyen "o" şey ya da şeyler ne(ler)dir? Geçmişten gelen tarihsel patikalar mıdır yalnızca? Yani mesela güçlü bir sosyal refah devletçiliği geleneği midir? Yoksa bunun da ötesinde yatan bir belirlenimi yok mudur devletin? Neoliberal devletlerin içinden geçtiği açmazları anlayabilmek için, bu soruların yalnızca teorik değil tarihsel ve pratik düzlemde de daha fazla gündeme alınması gerekiyor. Yine bu sayıda yer alan "Hangi Hegemonya Projesi? Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Sermaye Birikimiyle İmtihanı" makalesinde *Melek Halifeoğlu*, stratejik seçiciliği, AKP'nin sermaye sınıfının kimi kesimleriyle kurduğu imtiyaza dayalı ilişkisini açıklamak için kullanmaktadır. Bununla birlikte yine Halifeoğlu'nun da çalışması göstermektedir ki, bizzat bu seçicilik ya da devletin sermaye kesimleri ile olan sancılı ilişkisi, kapitalist toplumsal formasyonun *toptan* üretiminde çözüm olmak yerine bizzat sorun olabilmektedir. Dolayısıyla devleti, kendi aygıtsal çokluğu ve stratejik seçiciliğinin de ötesinde belirleyen kimi yükleri ya da işlevleri var gibi görünmektedir. En azından toplumsal yeniden üretim perspektifi bize olduğunu söylüyor.

Finansal Krizle birlikte berraklaşan toplumsal çelişkiler, toplumsal yeniden üretim alanını ve bu alanın bizzat devletin yeniden üretimindeki merkeziliğini yeniden açığa çıkarmıştır. Buna göre denilebilir ki, günümüzde devletin kapitalist toplumsal formasyonun yeniden üretiminde üstlendiği her iki işlevde de aksamalar ve tıkanıklıklar mevcuttur: 1) emek gücünün yeniden üretimi sağlamak; 2) emek gücünün yeniden üretimini sermayenin yeniden üretimini aksatmayacak şekilde, aksine sermaye birikimini kolaylaştıracak şekilde gerçekleştirmek (Pichio, 1992). Birinci rolün içeriğini, ücretli işten arta kalan ve ancak ona bağlı olarak şekillenen gündelik hayatın yeniden üretimi şeklinde okumak mümkündür. İkinci rolün içeriğini ise, emek gücünün bedensel ve diğer farklılıklar üzerinden değerlendirilmesini teşvik etmek ve/veya otoriter yöntemlerle emeği pasifize ederek sermaye için kârlılık oranlarının sürdürülebilmesini sağlamak olarak tarif etmek olanaklıdır. Diğer bir ifadeyle, devlet gündelik hayatın yeniden üretimini sürdürülebilir kılmak ve bu anlamda karşılıksız emek sahipleri dahil geniş anlamda tüm emek gücünün değerini artırmak zorundayken diğer bir yandan da bu sürdürülebilirliğe aykırı bir belirlenimle hareket etmektedir: emeği sermayenin aleyhine olacak şekilde yani fazla-değerlememek.

Günümüzde birinci işlevdeki tıkanıklığın kaynağında artan gelir eşitsizlikleri, uzun süreli işsizlik; vasıfsız işler; gündelik hayatta insanı yeniden üretecek her faaliyetin paranın hakimiyeti altında olması; birey-odaklı arzuların popüler kültürde tavan yaptığı bir dönemde paradoksal bir şekilde kişilerin

kendilerini gerçekleştirecek araç ve olanaklardan giderek daha fazla mahrum kalması; bir birey olarak kadının yüceltiildiği bu dönemde yine paradoksal bir şekilde kadınların hane içi bakım işlerinin gönüllü emekçisi olmaya zorlanması ya da zorla ev kadınlştırılması yatmaktadır. Yine ikinci işlevdeki tıkanıklığının kaynağında bizzat bu çelişkiler sonucunda ortaya çıkan sosyal krizler, bu krizlerle ilintili toplumsal hareketler ve bu hareketlerin doğrudan siyasi iktidarları ve hatta devleti hedef alması bulunmaktadır. Bugün Güneydoğu Asya'dan Körfez ülkelerine ev emekçisi olarak getirilen ve köle emeği olarak görülen kadınlar, yaşadıkları sorunların kaynağında fazla devlet olmasını değil yeterince adil bir devlet olmamasını görüyorlarsa, neoliberal otoriter devletin yaşadığı açmaz daha berrak hale gelmektedir. Yurttaşları oldukları devletler tarafından kolay döviz girdisi olarak görülen bu emekçi kadınlar, yine kendi devletleri tarafından ihmal edildiklerini dile getirmektedirler. Geçtiğimiz son dört yılda yalnızca Suudi Arabistan'da Bangladeşli 52 kadın ev emekçisi intihar etmiştir (Khan, 2019).

Özetle günümüzde toplumsal yeniden üretimin krizi neoliberal otoriter devletin içine düştüğü sıkışıklıklara işaret etmektedir. Bununla birlikte bu sıkışmanın ya da idare krizinin tam boy bir meşruiyet krizine dönüştüğünü söylemek için henüz çok erken görünüyor (Fraser, 2015). Bugün berraklaşan toplumsal çelişkiler ve bu çelişkilerin devlet aygıtlarına yansıma biçimi, devlet aygıtları tarafından nasıl soğuruldukları ya da nasıl yeniden anlamlandırıldıkları üzerinde durulması gereken konulardır. Bir sonraki bölümde bu hususta bir tartışma açılmaya çalışılacaktır.

3. MEŞRUIYET AÇIĞI VE DEVLET

Eleştirel/Marksist devlet kuramında meşruiyet tartışmalarını belirleyen ana kuramsal kabul, kapitalist devletin zor ve rıza alanlarının işlevsel bir ayrıma dayalı olduğu tezidir. Buna göre devletin zor aygıtları düzene verilen toplumsal rızanın yeniden üretiminde ancak çok önemli bir tıkanma yaşandığında devreye giren gölge güçlerdir. Dolayısıyla olağan dışı dönemler olarak görülen kriz dönemleri de devlet zorunun, olağan zamanlarda olduğundan çok daha fazla görünür ve düzenleyici olduğu dönemleri imler. Oysa günümüzde neoliberal otoriter devletin, neoliberalleşmenin egemen politika biçimi olmaya başladığı 1970'lerden beri, bu tür bir ayırım üzerinden şekillenmediği genel kabul görmeye başlayan bir tez oldu. Neoliberal devlet, zor aygıtlarının aynı zamanda ideolojik aygıt olarak da işlev gördüğü, rıza üretiminde zorun rolünün gölgenin ötesinde sıradanlaştığı bir devlet biçimidir. Dolayısıyla Finansal Krizin ardından yaşanan toplumsal denetim süreçlerini anlamak için dile getirilen daha fazla otoriterliğin yani daha fazla devlet şiddeti, ekonomi-dışı zor ve gözetimci polisliğin devreye

girdiği iddiaları olgusal düzlemde doğru olmakla birlikte, kapitalist devletin gerçekliğini anlamak konusunda rıza-zor ikiliğini var saymaya devam etmektedir.

Yakın dönemli kimi çalışmaların da detaylı bir şekilde gösterdiği üzere, devlet kapitalistleşme süreci içerisinde yeniden kurulurken bu ayrımı yaratmak bir yana, bizzat bu iki sürecin birlikteliğine yaslanmıştır. Yani mülksüzleştirilmiş kitleleri “özgür” birer emekçi haline getirmek için imalathanelere kapatırken, siyasi iktidarlar devlet teröründen faydalanmış ama aynı zamanda bu terörü temellendirmek için bedensel ayrımları rıza imalatına konu etmişlerdir. Sylvia Federici (2004), kapitalistleşme sürecinde meydana gelen Cadı Avları’na, bu gözle bakmayı önerir. Ona göre bu Avlar, kadınları evkadınlaştırmanın ve hane halkının yeniden üretilme işine karşılıksız bir şekilde hapsetmenin yolu olmuştur. “Uzun dilli”, “dedikoducu” bu kadınlar John Locke’un da şikayet ettiği ve özel mülkiyetten dışlamak istediği toplumsal kesimler arasındadır. Özetle, kapitalist devletin demokratikleşmesi ve devletin zor aygıtlarının gölgeye çekilip siyasi bir meşruiyet mekanizması anlamında rızanın kurumsallaşması uzun yüzyıllara dayalı toplumsal mücadelelerin sonucunda gerçekleşmiştir.

Kapitalist devlet bahsinde tartışmaya açılan bir diğer meşruiyet eksenini, siyasi sınıfların sermaye sınıfından ayrışmasına, siyasetin yalnızca mülk sahibi sınıfların tekelinde bir yapı olmasının sonlanmasına odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, kapitalist devletin meşruiyeti söz konusu devletin sınıf tarafsız görüntüsüyle belirlenmektedir. Devlet sınıf tarafsız görüntüsünü kaybettiği oranda meşruiyet krizi yaşanacaktır. *Neslişah Başaran*’ın bu sayıda yer alan “Sermayedarlar Devleti Yönetirse Ne Olur? 2008 Sonrası Sermayedar-siyasetçiler ve Devlet-Sınıf ilişkileri Konusunda bir Değerlendirme” adlı makalesi tam da bu tartışmaya odaklanmakta ve Marksist devlet kuramının temel kabullerinden biri olan siyaset-ekonomi ayrımını yeniden tartışmaya açmaktadır. Başaran’ın da gösterdiği üzere, 2008 Krizi sonrası tüm dünyada ve Türkiye’de, devlet-sermaye bütünleşmesinin giderek daha da görünür olmasına karşın, bu dinamik bizzat henüz bir meşruiyet krizini tetiklememektedir. Aksine, sermayedarlaşan siyasetçiler ve siyasetçi-sermayedarlar oldukça popüler olabilmektedir. Dolayısıyla mülk sahibi sınıfların siyaset üzerindeki doğrudan iyeliğinin sona ermesinin genel olarak kapitalist devletin değil, onun ancak tarihsel bir biçimi olan burjuva devlet biçiminin bir özelliği olduğu iddia edilebilir. *Çağrı Çarıkçı*’nin daha önce anılan makalesindeki tartışma da, finansal krizden bu yana devletin ekonomi yönetiminde, siyasetin konusu olan meseleleri yeniden ve doğrudan sermayenin egemenliği altına yerleştiren adımlarının, henüz ekonomi yönetimindeki ontolojik depolitizasyonu zedeleyecek denli bir meşruiyet sorgulamasına maruz kalmadığına işaret etmektedir. Buradan

Erdoğan iktidarının ekonomi yönetimini giderek şahsileştirmesinin de en temeldeki depolitizasyon süreçlerini yeniden siyasallaştırmadığı sonucuna varılabilir.

Peki bu durumda neoliberal devletin mevcut krizini, rıza-zor ikiliği ya da sermaye erki-devlet erki ayrımı kabullerinin açıklayamadığını düşünürsek, hangi kavramlar ya da kavram setleri ile açıklayabiliriz? Görünüyor ki bu alanda daha fazla tartışma yürütmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Böylesi bir tartışma aynı zamanda günümüzde krizin semptomu olarak görülen kimi gelişmelerin de içerdikleri çelişkilerle birlikte kavranmasına yardımcı olabilir. Bu sayıda yer alan katkılar dahilinde krizin semptomu olarak görülen gelişmelerin sırasıyla yükselen popülizm, ivmelenen güvenlikleştirme stratejisi ve yürütmenin güçlendirilmesi olduğu ifade edilebilir.

“Kriz Sonrası Fransa’da Popülizmin Yükselişi: Bir Değerlendirme (2008-2018)” adlı çalışmada, *Yasin Kara* Fransa’da yükselen popülizmin yalnızca aşırı Sağ siyasal alanı değil Cumhurbaşkanı Macron’u da içerecek şekilde siyasi müessesenin tamamını etkilemesini, finansal krizin ardından yaşanan temsiliyet krizine verilen bir yanıt olarak görmektedir. Ancak Kara’nın makalesindeki verilerin de işaret ettiği üzere, bu popülizm bir dizi iç çelişki içermekte ve temsiliyet krizini gidermek bir yana onu sürekli olarak derinleştirmektedir. Kara’ya göre bunun ana nedeni, söylemsel düzlemde sistem dışı görünen popülizmin temelde neoliberal reçetelere olan tam boy bağımlılığıdır.

Yine bu sayıda yer alan “İran’da Devlet, Sermaye ve Sınıflar: Nükleer Programa Yönelik Yaptırımların Etkileri Üzerine bir Değerlendirme” adlı çalışmada *Gülriş Şen*, uluslararası yaptırımların da şekillendirmesi ile derinleşen toplumsal krizin, İran’daki yönetici sınıflar tarafından söylemsel düzlemde “ekonomik terörizme” karşı örgütlenen bir popülizmle aşılmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Kriz, aynı zamanda İran’da devlet aygıtları arasındaki güçler dengesini zor aygıtları lehine değiştirmekte, kriz idaresinde güvenlikleştirme başat strateji halini almaktadır. Şen’in makalesinden de görüldüğü üzere bugün neoliberal devlet, süregelen bir kriz çevrimi yapmaktadır. Ancak İran’daki siyasi rejimin gelişimde tarihsel sosyolojik bir içgörünün önemini çizen Şen’in çalışmasından, bu kriz çevriminde yaşanacak yol kazalarının mevcut meşruiyet açığını tam boy bir meşruiyet krizine çevireceğini düşünmek konusunda acele etmemek gerektiği anlaşılmaktadır. Türkiye’deki güncel siyasi rejime benzeri bir tarihsel perspektifle yaklaşan *Melek Halifeoğlu* da, daha önce anılan makalesinde, AKP’nin iktidara gelişinin ardından başarıyla uygulamaya koyduğu iki-uluslu hegemonya projesinin 2010’dan başlayarak günümüze değin çeşitli evre ve düzlemlerde içinden geçtiği çözümlü işaret

etmektedir. Çalışmada, mevcut krizin 1980'den bu yana Türkiye'de farklı iktidarlar tarafından uygulanmaya çalışılan bu iki-uluslu hegemonya projesinin ve onun krizlerinin yeni bir evresi olarak görülebileceği imlenmektedir. Bir devlet krizi halini almış bu krizin, iki-uluslu hegemonya projesinin toptan sorgulanmasına yol açıp açmayacağı ise henüz belirsizliğini korumaktadır. Son olarak *Göksu Uğurlu*'nun "Uluslararası Düzenleme ve Devletin Dönüşümü: Dünya Bankası'nın İş Ortamı Raporları" adlı makalesi, küresel ekonomi yönetiminde neoliberal *doxa*nın halen çok kuvvetli olduğunu göstermekte, bu *doxa*nın hep daha işlevli bir yürütme taraftarı ve dolayısıyla demokrasi karşıtı ruhunu saklamak konusunda herhangi bir çekincesi olmadığını da sergilemektedir. Devletin kapitalist piyasanın sürdürülebilirliği konusundaki merkezi rolünü halen koruduğunu gösteren bu çalışma, kamuoyunda liberal olmamakla itham edilen Rusya ve Çin gibi ülkelerin İş Ortamı raporlarında artan puanlarının ve dolayısıyla sermaye imparatorluğu nezdinde edindikleri övgünün altını çizmektedir. Raporların uluslararası düzenleme için taşıdığı işlevi, 2003 sonrası Irak'taki devlet inşası süreci üzerinden de sergilemeye çalışan çalışmasında Uğurlu, sermaye imparatorluğunun devlete ve devletler sistemine duyduğu ihtiyacın sonlanmayacağını da göstermektedir.

Gülriş Şen, Çağrı Çarıkçı ve Göksu Uğurlu'nun makalelerinden çıkan bir diğer sonuç da devletin uluslararasılaşmasının, ya da devletlerin uluslararası sisteme entegrasyonunun – ister yaptırımlar ister uluslararası düzenleme kurumları aracılığıyla olsun – neoliberal devlete kriz karşısında önemli bir koruma kalkanı sağlamasıdır. Diğer bir ifadeyle devletlerin büyüyen meşruiyet açığına karşı uluslararasılaşma, bir ara kalkan görevi görmekte, Wolfgang Streeck'in (2011) ifadesiyle, yeni dönemdeki kompleks uluslararasılaşma biçimi çatışmayı "sokaktaki insanın stratejik erişiminden" çıkararak siyasi ve finansal elitler arasındaki bir savaş alanına hapsetmektedir. Bütün bu gelişmeler gözetildiğinde, şöyle bir çıkarımda bulunmak makul görünüyor: devletin sokaktaki insanın stratejik ve siyasal erişiminden kopması, devleti kısa evrede toplumsal krizin dağıtıcı etkisinden korusa da, son kertede zayıflatmaktadır. Kamusal ve demokratik kazanımların kaybı ve etkin bir emek mücadelesinin yokluğu siyasetin yaşam kanallarını da tıkamakta, modern devlet kendi üzerine yıkılmaktadır.

Bu özel sayının hazırlanması sürecinde yoğun çalışma programlarına karşın beni kırmayarak katkılarını sunan değerli hakemlere, devlet çalışmaları bahsindeki ilgimin canlı kalmasında önemli bir ilham kaynağı olan sevgili Pınar

Bedirhanođlu'na ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Berk ve kızım Defne Roza'ya teőekkürü borç bilirim...

Funda Hülague, Dr.

Bilimsel Araştırmacı/Öđretim Görevlisi

Philipps-Universität Marburg, Almanya

fundahulagu@gmail.com, huelague@staff.uni-marburg.de

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6549-2988>

KAYNAKÇA

Aguilar, Delia (2015), "Intersectionality", Mojab Shahrzad (Der.), *Marxism and Feminism* (Londra: Zed): 203-220.

Arruzza, Cinzia (2016), "Functionalist, determinist, reductionist: Social reproduction feminism and its critics", *Science & Society*, 80 (1): 9-30.

Calhoun, Craig (1995), *Critical social theory: Culture, history, and the challenge of difference* (New York: Wiley-Blackwell).

CNN Business (2015, June 22), "Feeding Family on a Food Stamp Budget", https://www.youtube.com/watch?time_continue=13&v=OXXkakwf6Vk&feature=emb_logo.

Duffield, Mark (2019), "Post-Humanitarianism: Governing Precarity through Adaptive Design", *Journal of Humanitarian Affairs*, 1 (1): 15-27.

Dünya Bankası (2015), "World Development Report: Mind, Society and Behaviour",

<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/WDR-2015-Full-Report.pdf>. (15.01.2020)

Federici, Sylvia (2005), *Caliban and the witch: Women, capitalism and primitive accumulation* (New York, NY: Autonomedia).

Ferguson, Susan (2016), "Intersectionality and social-reproduction feminisms: Toward an integrative ontology", *Historical Materialism*, 24 (2): 38-60.

Fraser, Nancy (2015), "Legitimation crisis? On the political contradictions of financialized capitalism", *Critical Historical Studies*, 2 (2): 157-189.

Jessop, Bob (2007), *State power* (UK: Polity).

Khan, Amira (2019, December 13), "Sexually assaulted, deprived and unpaid: How Bangladeshi women are being abused by their Saudi Employers", <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2019/12/13/bangladeshi-women-sexually-and-physically-abused-by-saudi-employers> (15.12.2020)

LeBaron, Genevieve ve Adrienne Roberts (2010), "Toward a feminist political economy of capitalism and carcerality", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 36 (1): 19-44.

Montgomerie, Johnna ve Daniela Tepe-Belfrage (2016), "A Feminist moral-political economy of uneven reform in austerity Britain: Fostering financial and parental literacy", *Globalizations*, 13 (6): 890-905.

Picchio, Antonella (1992), *Social reproduction: the political economy of the labour market* (London: Cambridge University Press).

Prügl, Elisabeth (2012), "If Lehman Brothers had been Lehman Sisters...: Gender and myth in the aftermath of the financial crisis", *International Political Sociology*, 6 (1): 21-35.

Roberts, Adrienne (2013), "Financing social reproduction: The gendered relations of debt and mortgage finance in twenty-first-century America", *New Political Economy*, 18 (1): 21-42.

Streeck, Wolfgang (2011), "The crises of democratic capitalism", *New Left Review*, 71: 5-29.